

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Modern Bilimin Eleştirisinde Öne Çıkan Hususlar
Prominent Issues in the Critique of Modern Science

Yazar / Author

Erol ÇETİN

Dr. Öğr. Üyesi, KSÜ İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana-
bilim Dalı, Kahramanmaraş / TÜRKİYE

erolcetin_er@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7732-2487>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi/ Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 30/09/2019

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 24/12/2019

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2019

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 17 **Sayı/Issue:** 34 **Sayfa /Page:** 113-140

Atıf/Citation: Çetin, Erol. "Modern Bilimin Eleştirisinde Öne Çıkan Hususlar". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (Aralık 2019), 113-140.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.627194>

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

Modern Bilimin Eleştirisinde Öne Çıkan Hususlar

Öz

Düşünme, anlama, bilme ve öğrenme insanın en önemli özellikleri arasında yer almaktadır. Geçmişten günümüze insanlar; kendilerini, içinde buldukları çevreyi, yaşadıkları âlemi, karşılaştıkları hemen hemen her şeyi tanımaya ve anlamlandırmaya çalışmışlardır. Bu çabaların neticesinde ise bir bilgi birikimi ortaya çıkmıştır. Edindiği tecrübe ve bilgileri zaman içerisinde düzenli bir şekilde sistematize etmeyi başaran insanoğlunun böylelikle bilimin temellerini atmış olduğu söylenebilir.

Modern bilim eleştirisinde öne çıkan hususların ele alındığı bu çalışmada öncelikle bilimin tarihi süreç içerisinde hangi koşullar içerisinde geçtiği ve şu an nerede durduğu, modern bilimin mahiyeti gibi hususlar ele alınmış buradan hareketle modern bilime yöneltilen başlıca eleştirilere mümkün olduğu ölçüde değinilmeye gayret edilmiştir. Bu bağlamda modern bilim anlayışının aleyhindeki iddiaların hangi nedenlerden kaynaklandığı ve bu iddiaların ne derece doğru olduğu felsefi bir bakış açısıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din felsefesi, bilim, modern bilim, hakikat, eleştiri.

Prominent Issues in the Critique of Modern Science

Abstract

Reasoning, comprehension, knowing and learning are among the most important features of human beings. From the past to the present, people have tried to recognize and make sense of themselves, the environment in which they live, the world they live in, and almost everything they encounter. As a result of these efforts, an accumulation of knowledge has emerged. It can be said that human beings, who have managed to systematize their experience and knowledge in time, have thus laid the foundations of science.

This study mainly discusses the prominent issues regarding modern science criticism. The conditions under which the science passes through in the historical process and where it stands now as

well as the nature of modern science are discussed, hence from this point, the main criticisms of modern science have been mentioned to the extent possible. In this context, we examine from a philosophical point of view, the reasons behind the claims against the modern understanding of science and the veracity of these claims.

Keywords: Philosophy of religion, science, modern science, truth, criticism.

Giriş

Latince (scientia) kökünden gelen¹ bilim geniş anlamıyla “bilmek”, “öğrenmek” anlamındadır. Bu bağlamda bilim, her tür bilgi ya da öğrenmeyi içerecek şekilde kullanılır. Ancak daha dar anlamında bilimin sadece tabiata ait disiplinli bilgiyi içerdiği, beşeri ve sosyal bilimleri ise kapsamı dışında bıraktığı görülür. Bu durum bilim literatüründe tabiat (fen) bilimleri ve sosyal bilimler diye bir ayrıma gidilmesine neden olur. Bilim felsefesinde, sosyal bilimlerin bir bilim olup olmadığı tartışma konusudur.² Bilimi anlamlandırmadaki bu daralmadan kaynaklı problemlerin artarak devam ettiğini söylemek mümkündür.

Bilim; “zaman ve mekân dünyasında var olan şeylerin, olgu ve olayların yapılarını, onlar arasındaki sebep-sonuç bağlantılarının oluşturduğu düzeni keşfetmeyi, bu konuda elde edilen verileri dedüktif bir sistem içinde toplamayı ve nihayet bütün olup bitenlerin hangi temel yasalara göre cereyan ettiğini belirlemeyi gaye edinen beşeri faaliyetler”³ olarak tanımlanır.

Bilim, gözlem ya da deneyle tespit edilmiş belirli olgulardan işe başlar.⁴ Bazı bilim insanları tarafından bilginin ancak doğa hak-

¹ Imre Lakatos, “Science And Pseudo-Science”, *Conceptions Of Inquiry: A Reader*, ed. Stuart Brown & John Fauvel and Ruth Finnegan (Routledge and The Open University Press, 1981), 100.

² İsmail Kılıçoğlu, “Bilim”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (İstanbul: Risale Yayınları, 1990), 1/190-191.

³ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 270-271.

⁴ Bertrand Russell, *Religion & Science* (London Oxford New York: Oxford University

kında olabileceği iddia edilir.⁵ Bu bağlamda fizik, kimya gibi bilimlerin taraftarları ölçümü apaçık olan olguları incelemişler ancak doğanın maddi yanları dışında kalan diğer olgular hakkında yeterli bir epistemolojik çaba harcamamışlardır. Belirsiz olgularla ve muğlak kavramlarla karşı karşıya gelen insan bilimleri belirsizin ve olası olanın bir mantığını ve bir epistemolojisini geliştirme gereğini hissetmişlerdir.⁶ Esasında bilim sadece dünyadaki olay ve fenomenleri anlama ve tanımadan ibaret olmayıp⁷ oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu noktada günümüzde birçok bilim insanının, kendilerini tam anlamıyla kanıtlanamayan düşüncelerin ortasında bulduklarını itiraf ettikleri görülür.⁸

Bilim yukarıda da belirtildiği üzere çok boyutlu bir insan etkinliği olup⁹ insana has değişik yeti ve özellikleri içinde barındıran karmaşık bir yapıya sahiptir.¹⁰ Buradan hareketle bilimin; mantıksal, felsefi, tarihsel, psikolojik, sosyolojik boyutları olan bir araştırma çabası olduğu söylenebilir.¹¹ Dünyayı ve içinde yaşadığımız çevreyi anlamlandırmada bize yardımcı olan bilim¹² zamanla bilginin en önemli türü haline gelmiştir.¹³

Bu çalışmada, çok geniş bir sahaya sahip olan bilimi bütün yönleriyle ele almak mümkün olmadığı için sadece modern bilimin mahiyeti hakkında temel bilgiler verilmeye çalışılmış devamında ise modern bilime yöneltilen başlıca eleştiriler üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda çalışmamızda; Bilim nedir? Modern bilimin mahiyeti

Press, 1974), 13; Bertrand Russell, *Bilim ve Din*, trc. Hilmi Yavuz (İstanbul: Cem Yayınevi, 1997), 9.

⁵ Lakatos, "Science And Pseudo-Science", 101.

⁶ Abraham Moles, *Belirsizin Bilimleri İnsan Bilimleri İçin Yeni Bir Epistemoloji*, trc. Nuri Bilgin (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 321-322.

⁷ Jaegwon Kim, "Explanation in Science", *The Encyclopedia of Philosophy*, ed. Paul Edwards (London: Collier-Macmillan Ltd., 1967), 3/159.

⁸ Aydın, "Manevi Değerler, Ahlak ve Bilim", *Felsefe Dünyası* 6 (Aralık 1992), 25.

⁹ Ahmet İnam, "Bilimi Eleştirmek", *Felsefe Dünyası* 5 (Ekim 1992), 7.

¹⁰ Cemal Yıldırım, *Bilimsel Düşünme Yöntemi* (Ankara: İmge Yayınları, 2008), 279.

¹¹ İnam, "Bilimi Eleştirmek", 6.

¹² İnam, "Bilimi Eleştirmek", 12.

¹³ Lakatos, "Science And Pseudo-Science", 100.

nedir? Modern bilim ağırlıklı olarak hangi açılardan eleştirilmektedir? gibi sorulara felsefi bakış açısını temele alan bir yaklaşımla cevaplar aranmıştır.

Modern Bilimin Mahiyeti

Modern, Skolastik bilim ve felsefe anlayışına karşı Bacon ve Descartes'la başlayan yeni felsefeyi Galile ile başlayan yeni bilim anlayışını nitelemek için kullanılan bir kavramdır. Bu bağlamda yeni bilim anlayışını modern kılan ögenin onun yöntemi (deneysel yöntem) olduğunu söylemek mümkündür. Descartes'la başlayan yeni felsefeyi modern kılan unsur ise, felsefede nesne ya da varlıktan değil de, öznenen hareket eden, Tanrı'yı değil de insanı merkezine alan, bilimlerdeki gelişimi temellendirmeyi hedefleyen bir bakış açısıdır.¹⁴

Modern bilimin mahiyetini ortaya koymak için Ortaçağın bilim anlayışının nasıl bir yapıya sahip olduğunun netleştirilmesi gerekir. Bu noktada Ortaçağ Batı dünyasında düşüncenin ağırlıklı olarak dinî bir renge sahip olduğu, hakikate götürdüğü düşünülen 'bilgi' anlayışının da bu durumdan nasibini aldığı görülür. Böylelikle yüzyıllar boyu gelişen ve gittikçe de katılaştıran dinî rengin baskın olduğu bir düşünce geleneği meydana gelmiştir. Tamamen kilise ve din adamlarının kontrolünde olan, Ortaçağ Batı dünyasında bilimin işlevi; evrene konulan değişmez kanunları keşfetmek ve ona göre kendimize çeki-düzen vermekten ibarettir.¹⁵ Bu bağlamda Avrupa'da yaşanan iç süreç, Hristiyanlığa (kiliseye) karşı tavır almak suretiyle bilimin gelişmesini doğurmuştur.¹⁶

Modern bilimin ilk atılımlarına on altıncı yüzyılda başladığı görülür. Bu noktada Güneş merkezli dizgesiyle modern astronomi-

¹⁴ Ahmet Cevizci, "Modern", *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005), 1178.

¹⁵ Ramazan Ertürk, "Modern ve Postmodern Düşüncelerde Bilim", *Felsefe Dünyası* 40 (2004/2), 66-67.

¹⁶ Yılmaz Özakpınar, *İnsan Düşüncesinin Boyutları* (İstanbul: Ötüken Yayınları 2002), 71.

nin temellerini atmış olan Copernicus, onun dizgesini matematiksel yoldan doğrulamış olan Kepler, matematikle deneyi birleştirmek suretiyle bilime bugün bildiğimiz yöntemi kazandıran Galileo ve Newton gibi düşünürler modern bilimin inşa sürecine öncülük eden isimler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷ Bilimin “modern” olarak değişmesi sürecinde Rönesans sonrası Avrupa’sındaki yapısal dönüşüm, bilim ve düşünce çevrelerinin çeşitlenmesi gibi hususlar da çok etkili olmuştur. Rönesans dönemine kadar bilimsel ve düşünsel faaliyetler dar bir çevre tarafından sadece klasik metinlere dayalı olarak yapılırken Rönesans ile birlikte bilimin topluma yayıldığı, teorik tartışmaların ötesinde deneyci tarafı ağır basan ve günlük yaşamı kolaylaştıran yönlerinin keşfedildiği görülür.¹⁸ Diğer bir ifadeyle Rönesans uyanışı ile insanların kendi gözlemlerinin tazeliğini, kendi düşüncelerinin ferahlığını yeniden keşfettikleri söylenebilir.¹⁹

Modern bilimde insan-merkezci bir özellik söz konusu olup, insanın aklı ve duyuları modern bilimi belirleyen iki temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰ Rasyonalizmin akla, ampirizmin ise duyu verilerine verdiği önemi, bilgiye erişme stratejisi çerçevesinde ilginç bir biçimde birleştirmiş olan modern bilimin bel kemiği deney metodudur. Diğer bir ifadeyle modern bilim, olayların gözlemleri üzerinde yürütülen muhakemeler sonucunda ele edilen fikirlerin deney metoduyla sınanması esasına dayanır.²¹ Bu bağlamda modern bilimin kurucularından biri olan Francis Bacon’un, tecrübi ve gözlemsel olguları temel alması gereken bilimin metodunun tümevarım olduğunu vurguladığı görülür.²² Ona göre tümevarımlı mantık, tecrübi verilerin toplanması suretiyle yeni bilimsel keşiflere ulaşma

¹⁷ Yıldırım, *Bilimsel Düşünme Yöntemi*, 288.

¹⁸ Yakup Kahraman, “Modern Bilim ve Din”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2015), 151.

¹⁹ Özakpınar, *İnsan Düşüncesinin Boyutları*, 80.

²⁰ Seyyid Hüseyin Nasr, *Makaleler 1*, trc. Şahabeddin Yalçın (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 73-74.

²¹ Özakpınar, *İnsan Düşüncesinin Boyutları*, 15-22.

²² Thomas Nickles, “Problem of Demarcation”, *The Philosophy of Science, An Encyclopedia*, ed. Sahatro Sarkar & Jessika Pfeifer (New York- London: Routledge, 2006), 189-190.

noktasında güvenilir bir rehberdir.²³ Buradan hareketle Bacon'ın yazılarının, doğa felsefesinin sistemli bir tecrübe programı üzerine bina edilmesi gerektiğine yönelik inanç noktasında, on yedinci yüzyıl düşünürleri üzerinde çok etkili olduğunu söylemek mümkündür.²⁴

Modern dönem ile birlikte, görünen varlığın “öte”sine gitme düşüncesinin kesilmiş olduğu söylenebilir. Hükmetmek için varlığı sınırlaması gerektiğini varsayan modern düşünür için bu sınır, sadece olgulardır. Bu noktada aklın sadece bu görünenler arasındaki ilişkilere bakarak genel ilkeler oluşturması gerektiği vurgulanır. Bu yaklaşımla birlikte varlık, mekanik bir düzleme indirgenmiştir.²⁵ Bilim hakkındaki egemen görüş, bilimin diğer insani faaliyetlerden, kurumlardan ayrıcalıklı bir mahiyete sahip olduğu yönündedir. Bu bağlamda bilimin, objektif/nesnel ve dolayısıyla insani, sosyal faktörlerle çarpıtılmamış, kirletilmemiş saf ya da nötr bilgiyi temsil ettiği öne sürülür.²⁶ Bu anlayış, bilimin modernleşerek toplum, kültür ve insanlar üstü bir etkinlik olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Böylelikle bir mit haline gelen bilim; eğitim, sanat, siyaset, ahlak alanında ontolojik ve epistemolojik kurguların temeline yerleşmiştir.²⁷

Bilim denilince akla, doğrudan ya da dolaylı empirik tecrübelerimize konu olan olgular alanıyla sınırlı güvenilir bilgiler gelmektedir. Bu noktada içinde yaşadığımız çağda insanların bilime olan inançlarının arka planında bilimsel bilginin “doğru” ve “güvenilir” olduğu düşüncesinin yattığını söylemek mümkündür. Son birkaç yüzyıl içinde defalarca sınanarak bilimsel bilginin ve yönteminin işe

²³ Maurice Cranston, “Francis Bacon”, *The Encyclopedia of Philosophy*, ed. Paul Edwards (London: Collier-Macmillan Ltd., 1967), 1/237.

²⁴ J. R. Milton, “Francis Bacon”, *Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy* (London and New York: Routledge, 2000), 73.

²⁵ Kahraman, “Modern Bilim ve Din”, 154.

²⁶ Muhammet Altaytaş, “Modern Bilgi ve Bilim Karşısında Kelâmın/Mütekellimin Yeri”, *Kelâm Araştırmaları*, 10/2 (2012), 99.

²⁷ Kahraman, “Modern Bilim ve Din”, 155.

yaradığının kanıtlanmış olması da bu inancın oluşmasında ve pekişmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, bilimi bilim olmayandan ayırma konusunda; bilimin “doğru” önermelerden, bilimsel olmayan iddiaların ise “yanlış” önermelerden kurulu olduğunu iddia eden bir yaklaşımın öne çıktığı söylenebilir. Bu görüşe göre bilim ve bilim olmayan arasındaki sınırın “doğruluk” açısından çizilmesi gerekir. Ancak dikkatli bir şekilde ele alındığında doğruluk kriterinin, bilimi bilim olmayandan ayırma noktasında pek de uygun bir ölçüt olmadığı görülür. Çünkü her bilimsel teori doğru olmayabilir veya belli bir süre sonra yanlışlanabilir. Aynı şekilde bilimsel olmayan metafiziksel ya da ideolojik teorilerin de her zaman yanlış olması gerekmemektedir. Bilim ve düşünce tarihinde yer alan birçok örnek bu tespiti doğrular niteliktedir.²⁸

Modern bilimsel düşüncenin öne çıkan özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- 1-**Dinin şekillendirmesinden kendini kurtarıp bağımsız işleyebilmesi,
- 2-**Din ve kilisedeki din adamlarına sorulmadan doğal bilgi yetileri ve epistemik donanım kullanmak suretiyle hakikatin aranması,
- 3-**‘Doğanın efendisi olmak ve ona şekil vermek’ gayesi,
- 4-**‘Yeni ve daha iyi olanı arama’ şeklinde özetlenebilecek ilerlemeci anlayış,
- 5-**Hakikatin ölçütündeki değişim. Bu noktada artık kriter kilise ve din adamlarının sözleri değil, rasyonellik olmuştur.
- 6-**Metodik kuşkuculuğun bilimsel yöntem ve faaliyetin temel unsurlarından biri olduğu kabul edilmiştir.
- 7-**Modern bilimsel düşünce ve yaklaşımın en temel özelliklerinden birisi de eleştirelilik olmuştur.
- 8-**Objektiflik bilimsel düşünce ve faaliyetin vazgeçilmez niteliği olarak kabul edilmiştir.

²⁸ Ferit Uslu, “Bilimselliğin Kriteri ve Sınırları Problemi –Bilim, Bilim Olmayan ve Sahte Bilim–”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (2011/1), 8.

9-Bilginin en önemli özelliği, ‘deney ve gözlem yöntemlerinin hâkim olduğu objektif bilimsel bilgi’ olmasıdır.

Buna göre modern bilimsel düşüncenin gelişim safhasını şu şekilde özetlemek mümkündür: ‘Modern düşünce’ terimi; on yedinci yüzyılda Batıda Rönesans ile başlayıp on sekizinci yüzyılda Aydınlanma çağıyla pekişen, on dokuzuncu yüzyılda pozitivism sayesinde yaygınlaşarak globalleşme eğiliminde olan ve nihayet yirminci yüzyılda mantıkçı pozitivismle zirve noktasına ulaşan ve son zamanlara kadar da etkisini sürdüren düşünceyi ifade etmektedir.²⁹

Modern Bilime Yöneltilen Başlıca Eleştiriler

Modern bilim, insan aklını hakikatin nihai ölçütü olarak görmek suretiyle istidlali aklın alanı içerisinde tanımlanan bir evreni kendisine konu edinmiştir. Yani gerçeklik fiziki evrenle sınırlandırılmıştır.³⁰ Bu bağlamda modern bilim, dünyanın bilgisi alanında kendisinin tek doğru olduğunu iddia eder.³¹ Olgu ve olaylarla uğraşan bilim, değer dünyasını dışarda tutmaya çalışır. Bilimin bu çabasında ne kadar başarılı olduğu hala önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sosyal bilimlerde “değerden bağımsız” bir faaliyet, imkânsız olmasa da çok güçtür. Bilimsel sonuçlar her ne kadar hayatımızı geniş ölçüde etkiliyor olsa da bir dünya görüşü için tam manasıyla bilimsel sıfatını kullanmak pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü “bilimsel dünya görüşü” sözünde yer alan “bilimsel” terimi ait olduğu sınırların ötesine götürülmüştür. Her çeşit beşeri faaliyeti içine alan bir dünya görüşünde; din, sanat, ahlak gibi unsurlar da vardır. Aynı şekilde dünya görüşlerinde değerlerin anlamı büyüktür. Bu noktada bilimin hem tarafsız, objektif, değerden bağımsız olduğunu öne sürmek hem de onu

²⁹ Ertürk, “Modern ve Postmodern Düşüncelerde Bilim”, 66-71.

³⁰ Erdal Baykan, “Gelenekselci Ekolün Din-Bilim Bağlamında Aydınlanma Eleştirisi-S. Hüseyin Nasr Örneği-”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2002), 205.

³¹ Nasr, Seyyid Hüseyin, “İslam ve Modern Bilim Sorunu”, trc. Halil Rahman Acar, *İslâmî Araştırmalar* 5/2 (1991), 82.

bütün değerleri içine alan dünya görüşüne sıfat yapmak makul bir durum değildir.³²

Modern bilim anlayışında, yukarıda da vurgulandığı üzere insanın bilgiye ulaşma çabası duyusal yetilerle sınırlandırılmıştır. Modern bilimin en temel iddiası olarak karşımıza çıkan mutlak gerçekliğe tek başına sahip olma düşüncesi ve buna ulaşmak için kullandığı “doğrulama” yöntemine önemli eleştiriler getirilmiştir.³³ Bu bağlamda hayatımızın bütününe rasyonel açıklamalarla ve matematiksel kesinlikte hükümlerle örmeye çalışmanın duyguları zayıflatacağı, heyecan ve coşkuyu kırarak insanın özgürlüğünü ortadan kaldıracacağı öne sürülmüştür. Aslında hayatı heyecanlı ve diri kılan; inançlarımız, bilmediklerimiz hatta bilemediklerimizdir. Zira her şeyin bilinç düzeyinde inşa edildiği bir yerde, belirsiz bir geleceğin ve özgürlüğün de yeri olmayacaktır. Görüldüğü üzere hayatın anlamı, sırf rasyonel açıklamalarla ve salt doğrulamacı bir zihniyetle çözülmesi mümkün olabilecek bir şey değildir. Hayatın anlamını tek başına akıl veremez. Zira anlam; aklı, duyguyu, irrasyonel - gizli içsel süreçleri ve tecrübeleri, karşılıklı ilişkileri ihtiva eder. Bu noktada anlam, karmaşık ve sürekliliği olan bir şey olarak karşımıza çıkar. Varlık salt akılla kuşatılamayacak kadar derin, zengin ve de karmaşıktır.³⁴ Yukarıda da vurgulandığı üzere modern bilim insan varoluşunun, bilimsel olmayan, mistik ve metafizik boyutlarını hiç dikkate almadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.³⁵

Modern bilim sadece nasıl sorusuyla ilgilenmekte niçin sorusuna ise yer vermemektedir. Buradan hareketle bilimin, âlemi anlaşılabilir, kavranabilir ve anlamlı kılma gibi bir kaygısının olmadığını söylemek mümkündür.³⁶ “Bilimin Sonu” adlı eserinde John Hor-

³² Aydın, *Din Felsefesi*, 271-272.

³³ Fatih Topaloğlu, “Modern Bilim Üzerine Bir Eleştiri,” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2011), 129.

³⁴ Abdüllatif Tüzer, *Hikmet, Hiçlik ve Otantiklik Murad-ı İlahi* (İstanbul: Artus Kitap, 2007), 31-32.

³⁵ Ahmet Cevizci, “Modern Bilimin Eleştirisi”, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005), 1181.

³⁶ Latif Tokat, *Anlam Sorunu* (Ankara: Elis Yayınları, 2017), 40.

gan'ın da vurguladığı üzere her ne kadar bilimsel bilgiyi pratikte uygulamaya koyarak doğa üzerinde inanılmaz bir güce sahip olmuş olsak da bilim bizi yine de yoksullukla, öfkeyle, vahşetle, hastalıklarla ve cevaplanmamış sorularla baş başa bırakmıştır. Ona göre bilimsel bilgi, hayatlarımızı anlamlı kılmamanın aksine bizi varoluşun anlamsızlığı ile yüzleşmeye zorlamıştır.³⁷

Yukarıda değinilen hususlar da göz önüne alındığında bilimsel bilginin tabiatı gereği “yanlışlanabilir” olmayı içerisinde barındırdığını, bu bağlamda bilimin doğrunun bizatihi kendisine değil de doğruya yakın kestirimlere ulaştığını söylemek daha sağlıklı olacaktır. Zira bilimin birtakım sınırlılıklara sahip olduğu görülmektedir. Örneğin; bilim her ne kadar atom bombasının nasıl yapılacağı, insan organizmasının nasıl çalıştığı vb. konularda bize bilgiler sunsa da, atom bombasının yapılıp yapılmamasının gerekliliği ve insan varlığının anlamı gibi hususlar hakkında açıklama yapamaz. Bilim tabiat kanunlarının neden matematiksel olduğu ve bu kanunların neden var olduğu sorularına da cevap veremez.³⁸ Aynı şekilde bilimsel açıklama şiirsel izaha da yer vermez.³⁹ Bu noktada John Horgan “Bilimin Sonu” adlı eserinde bilimin kendisinin bile geliştikçe kendi gücü üzerine sınırlandırmalar getirdiğini iddia eder. Ona göre bizatihi bilim insanların her zaman kısmi gerçeklerle yetinmesi gerektiğini beyan etmektedir.⁴⁰ Aslında bu sınırlılıkların vurgulanmasının arka planına iyi bakmak gerekir. Zira olgu dünyasını kendine konu edinen bilimin normal şartlarda yukarıda belirtilen soruları cevap-

³⁷ John Horgan, *The End Of Science Facing The Limits Of Knowledge In The Twilight Of The Scientific Age* (New York: Basic Books, 2015), 251-252; John Horgan, *Bilimin Sonu Bilim Çağının Alacakaranlığında Bilginin Sınırlarıyla Yüzleşmek*, trc. Ahmet Ergenç (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), 282-283.

³⁸ Zikri Yavuz, “Din ve Bilim”, *Din Felsefesi*, ed. Latif Tokat (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları 2018), 303.

³⁹ John Cottingham, *On The Meaning of Life* (London and New York: Routledge, 2003), 45.

⁴⁰ Horgan, *The End Of Science Facing The Limits Of Knowledge In The Twilight Of The Scientific Age*, XXX-XXXII.; Horgan, *Bilimin Sonu Bilim Çağının Alacakaranlığında Bilginin Sınırlarıyla Yüzleşmek*, 21-25.

lama mecburiyeti yoktur. Ancak burada sınırlılığı belirtilen unsurun bilimden ziyade bilimin her şeyi çözeceği iddiası olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

1-Paul Feyerabend'in Modern Bilim Eleştirisi

Bilimin yöntemleri, kuramları, vardığı sonuçları ve hatta ruhunun eleştirisinde dikkatleri üzerine çeken en önemli isim, Paul Feyerabend'dir.⁴¹ Bu bağlamda o, "Yönteme Hayır" ve "Özgür Bir Toplumda Bilim" adlı eserlerinde bilimin tezleri üzerine yoğun incelemelerde bulunur.⁴² Feyerabend, ne denli inandırıcı, ne denli sağlam biçimde temellendirilmiş olursa olsun, bozulmamış bir tek kuralın olmadığını zira bu bozulmaların ilerleme için zorunlu olduğunu iddia eder.⁴³ Bu bağlamda Feyerabend, hayatının amaçlar ve prensipler değil tesadüflerin sonucu olduğunu iddia eder. Ona göre entelektüel çalışması hayatının sadece önemsiz bir parçasını meydana getirir. Sevgi ve kişisel kavrayışın çok daha önemli olduğunu savunan Feyerabend'e göre önde gelen entelektüeller nesnellik uğruna kişisel öğeleri yok etmektedir.⁴⁴ Amacının bütün yöntem bilimlerin hatta en apaçık olanların bile, sınırları olduğu konusunda insanları inandırmak⁴⁵ olduğunu vurgulayan Feyerabend, bu ifadeleriyle insanların bilime karşı mutlak teslimiyet içerisinde olmamaları gerektiğini vurgular.

Feyerabend bilimin diğer bilgi türlerinden daha üstün olduğu iddiasına karşı çıkar.⁴⁶ O, bilimi tek hakikat olarak görmenin tutarsızlığı ile ilgili olarak şunları söyler:

"İşte bugünün bilgisi yarının masalına dönüşebilirken, en gü-

⁴¹ Derek Gjertsen, *Bilim ve Felsefe Dün-Bugün*, trc. Feride Kurtulmuş (İstanbul: Say Yayınları, 2000), 167.

⁴² Gjertsen, *Bilim ve Felsefe Dün-Bugün*, 175-176.

⁴³ Paul K. Feyerabend, *Yönteme Hayır Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, trc. Ahmet İnam (İstanbul: Ara Yayınları, 1991), 29.

⁴⁴ Horgan, *The End Of Science Facing The Limits Of Knowledge In The Twilight Of The Scientific Age*, 42-43; Horgan, *Bilimin Sonu Bilim Çağının Alacakaranlığında Bilginin Sınırlarıyla Yüzleşmek*, 79-80.

⁴⁵ Feyerabend, *Yönteme Hayır Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, 38.

⁴⁶ Horgan, *The End Of Science Facing The Limits Of Knowledge In The Twilight Of The Scientific Age*, 47.; Horgan, *Bilimin Sonu Bilim Çağının Alacakaranlığında Bilginin Sınırlarıyla Yüzleşmek*, 84.

lunesi efsane bile sonunda bilimin en sağlam parçası oluveriyor.”⁴⁷
“Bilim, değişmez kutsallığı olan bir etkinlik değildir. Bilimin koyduğu sınırlandırmalar (birçok sınırlandırmaları varsa da tümünü belirgin kılmak kolay değil) dünya üstüne başarılı ve tutarlı, sıkı görüşlerin elde edilmesi için zorunlu değil. Efsanelerle, ilahiyatın doğmalarıyla, metafizikle ve diğer başka birçok yolla, dünya görüşü oluşturulabilir.”⁴⁸

Bilimi bilim olmayandan ayırt eden bir yöntemin olmadığını öne süren Feyerabend’e göre bilimsel bilginin diğer geleneksel bilgi türlerinden üstün olduğu iddiasının kökeninde batı modernizminin emperyalist söylemi vardır. Ona göre bilimsel bilgi, aydınlanmanın ürünü olan batı aklına özgü bir bilgi türüdür ve diğer bilgi geleneklerinden daha üstün olduğu iddiası doğru değildir. Sonuçta bilimsel bilgi de sadece diğerleri gibi bir bilgi geleneğidir.⁴⁹

Yukarıda da değinildiği üzere bilimin tekerciliğinden kurtulmak gerektiğini sık sık vurgulayan Feyerabend, bu konuyla ilgili olarak şunları söyler:

“Doğayı anlamak istiyorsak, fiziksel çevremize egemen olmak istiyorsak, bütün düşünceleri, bütün yöntemleri kullanmalıyız, yalnızca, küçük bir parçasını değil. Bilimin dışında bilgi yoktur – extra scientiam nulla salus- savı, bir başka alışılmış masaldan başka bir şey değildir.”⁵⁰

Modern bilimi sıkı bir tenkide tabi tuttuğuna şahit olduğumuz Feyerabend’in bu eleştirisinde öne çıkan diğer unsurlar ise şunlardır:

1-Bilim, baskıcı bir niteliğe bürünmüş olup düşünce özgürlüğünü sınırlamaktadır.⁵¹

⁴⁷ Feyerabend, *Yönteme Hayır Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, 58.

⁴⁸ Feyerabend, *Yönteme Hayır Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, 192.

⁴⁹ Uslu, “Bilimselliğin Kriteri ve Sınırları Problemi –Bilim, Bilim Olmayan ve Sahte Bilim-”, 22-23.

⁵⁰ Feyerabend, *Yönteme Hayır Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, 321.

⁵¹ Cemal Güzel, *Bir Bilgi Anarşisti: Feyerabend* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları,

2-Propoganda, güç ve çıkar ilişkilerinin bilim üzerindeki etkisi tahmin edilenden çok daha fazladır.⁵²

3-İnsan tarafından geliştirilmiş, düşüncenin birçok biçimlerinden biri olan bilim en iyi olmak zorunda değildir.

4-Bilimin genel geçer kurallarla işleyeceği düşüncesi gerçekçi olmadığı gibi aynı zamanda zararlıdır.

5-Bilimin zamanla daha az esnek daha çok dogmatik bir yapıya büründüğü görülmektedir.⁵³

6-Bilimsel propagandanın zorla zihnimize kazımak istediği, modern bilimin yetkinliği anlayışı doğru değildir.⁵⁴

7-Bilim insanın çevresiyle başa çıkmak için bulduğu tek araç olmayıp aynı şekilde yanılmaz da değildir.⁵⁵

Feyerabend'in bilime, bilimin gerçeğe ulaşmaya dair astrolojiden daha sahil bir iddiası olamayacağını düşündüğü için değil, tam aksine bilimin gücünü, insan düşüncesinin ve kültürün çeşitliliğini ezip yok etme potansiyelini fark ederek bundan dehşete düştüğü için saldırdığı söylenebilir. O, bilimsel katiyete epistemolojik nedenlerden ziyade ahlâkî ve politik nedenlerden dolayı karşı çıkmıştır.⁵⁶ Kısacası Feyerabend, bilime değil bilimin mutlaklaştırılması, diğer bilgi türlerinden üstün görülmesi ve insanlara zorla kabul ettirilmesi gibi hususlara kısacası bilimin egemenliğine karşı çıkar.

2-Pozitivizm ve Mantıkçı Pozitivizm Bağlamında Modern Bilime Yöneltilen Eleştiriler

Pozitivist anlayışın tahlili modern bilim eleştirisinin anlaşılması için hayati öneme sahiptir. Çünkü modern bilim aleyhine ortaya atılan iddiaların neredeyse tamamında pozitivistlerin bilime yüklediği anlam temele alınmaktadır.

1996), 25-26.

⁵² Feyerabend, *Yönteme Hayır Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, 31.

⁵³ Feyerabend, *Yönteme Hayır Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, 311.

⁵⁴ Feyerabend, *Yönteme Hayır Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, 322.

⁵⁵ Güzel, *Bir Bilgi Anarşisti: Feyerabend*, 27.

⁵⁶ Horgan, *The End Of Science Facing The Limits Of Knowledge In The Twilight Of The Scientific Age*, 43.; Horgan, *Bilimin Sonu Bilim Çağının Alacakaranlığında Bilginin Sınırlarıyla Yüzleşmek*, 80.

Pozitivizmin geri planında Batı'nın yaşamış olduğu toplumsal ve fikri tecrübenin derin izlerini görmek mümkündür. Bu bağlamda peş peşe kazandığı başarılarla zihinlerde hâkimiyet kuran bilim; bir taraftan Kilise tahakkümünden ve mezhep çatışmalarından kurtulma gayretinde olan diğer taraftan ise insan aklının sürekli ilerleme doğuracağı ümidinde olan kişiler tarafından bir kurtarıcı olarak görülmüştür. Bu sürecin sonunda pozitivizm felsefesi ortaya çıkmıştır.⁵⁷ Başlarda mütevazı bir iddia ile yola çıkmış olan modern düşünce, öngördüğü bilim anlayışının kazandırdığı büyük başarıların sağladığı aşırı güven sonucunda hakikate sadece bilimsel bilgiyle diğer bir ifadeyle hakikate sadece bilimsel yöntemle elde edilen bilgiyle ulaşılabileceğini iddia eder olmuştur.⁵⁸

Modern düşünce aşırı uca kaçarak 'hakikate giden yol' olma düşüncesinden 'hakikate giden tek yol' olma iddiasına bürünmüştür. Modern bilimsel düşünce, bilgiyi sadece bilimsel bilgi ile özdeşleştirmekle kalmamış aynı zamanda bilimsel bilginin dışında kalan iddiaların bilgi değerine sahip olmadığını bile öne sürmüştür.⁵⁹ Buradan hareketle pozitivistler, yalnızca empirik konuların anlamlı bir dil için referans noktaları sağlayabileceğini, çoğu zaman Tanrı, ruh, ölümsüzlük gibi empirik olmayan konulardan söz eden din dilinde ele alınan hususların bilişsel açıdan anlamsız olduğunu öne sürer.⁶⁰ Onlar bilimin doğal dünyanın mahiyeti ve nasıl olduğuyla ilgilendiği dinin ise varoluşun anlamını ele aldığı⁶¹ gerçeğini göz ardı etmişlerdir. Kısaca pozitivistler; bilimi, tek rasyonel ve nesnel bilgi edinme yolu olarak benimseme⁶² hatasına düşmüşlerdir. Bununla birlikte

⁵⁷ Özakpınar, *İnsan Düşüncesinin Boyutları*, 171-172.

⁵⁸ Ertürk, "Modern ve Postmodern Düşüncelerde Bilim", 65.

⁵⁹ Ertürk, "Modern ve Postmodern Düşüncelerde Bilim", 71.

⁶⁰ Cafer Sadık Yaran, *Bilgelik Peşinde Din Felsefesi Yazıları* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2002), 108.

⁶¹ Nancey Murphy, "Religion And Science", *Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy*, (London and New York: Routledge, 2000), 757.

⁶² Cafer Sadık Yaran, "Bilim-Din İlişkinde Temel Felsefi Yaklaşımlar: Çatışma ve Ayrışma", *Felsefe Dünyası* 21 (1996), 33.

Heidegger ve Gadamer'in başını çektiği felsefi hermeneutik geleneği, modern bilimci düşüncenin iddia ettiği gibi her türlü önyargıdan uzak ve bağımsız olan objektif bir anlama ya da kavrayışın mümkün olmadığını ileri sürer. Onlara göre tarihsel bir varlık olan insanın anlaması da bu tarihselliğin dışında değildir. Her bilgi ve yaklaşım, kendi şartları ile bağımlı, sınırlı ve dolayısıyla da izafi olacaktır.⁶³

Yirminci yüzyılın başlarında Avrupa'da hakim olan mantıkçı pozitivism, bir şeyin doğruluğunu ancak bu şey mantıksal ya da ampirik olarak ispat edilebiliyorsa kabul edebileceğimizi öne sürer.⁶⁴ Bu noktada mantıkçı pozitivistler bilimi, bilim olmayandan ayırt etmede ölçüt olarak "doğrulanabilirlik ilkesi"ni geliştirmişlerdir.⁶⁵ Mantıkçı pozitivismin temel "doğrulama ilkesi"ne göre, bir hükümün doğrulanması tecrübenin verileri ya da bir zihin işlemi sonunda mümkün olabilir. Bu yollardan herhangi biri ile doğrulanamayan hükümler anlamsızdır.⁶⁶ Bilimin bir teoriyi tümevarımla ya da mükerrer ampirik testler ya da gözlemlerle ispat edebileceğine dair pozitivist kabulü reddeden Karl Popper ise kişinin gözlemlerinin yeterli olup olmadığını asla bilemeyeceğini zira bir sonraki gözlemin daha önceki bütün gözlemlerle çelişki içerisinde olabileceğini iddia eder. Ona göre gözlemler bir teoriyi ispat etmeye değil ama sadece çürütme ya da olumsuzlamaya yarar.⁶⁷

Yukarıda da belirtildiği üzere mantıkçı pozitivistler, metafizik önermelerin tecrübe yoluyla doğrulanma imkânına sahip olamadıklarını ileri sürmek suretiyle onları anlamsız bularak aşkın metafiziği reddeder.⁶⁸ Bu bağlamda Alfred Jules Ayer, "Dil, Doğruluk ve Man-

⁶³ Ertürk, "Modern ve Postmodern Düşüncelerde Bilim", 75.

⁶⁴ Horgan, *The End Of Science Facing The Limits Of Knowledge In The Twilight Of The Scientific Age*, 26.; Horgan, *Bilimin Sonu Bilim Çağının Alacakaranlığında Bilginin Sınırlarıyla Yüzleşmek*, 59.

⁶⁵ Uslu, "Bilimselliğin Kriteri ve Sınırları Problemi -Bilim, Bilim Olmayan ve Sahte Bilim-", 11.

⁶⁶ Aydın, *Din Felsefesi*, 118.

⁶⁷ Horgan, *The End Of Science Facing The Limits Of Knowledge In The Twilight Of The Scientific Age*, 27.; Horgan, *Bilimin Sonu Bilim Çağının Alacakaranlığında Bilginin Sınırlarıyla Yüzleşmek*, 60.

⁶⁸ John Passmore, "Logical Positivism", *The Encyclopedia of Philosophy*, ed. Paul

tık” adlı eserinde, metafizikçinin savlarının gerçek anlamı olmadığı için bunların doğruluk ya da yanlışlık ölçütlerine dahi vurulamayacağına öne sürer.⁶⁹ Anlaşılan o ki bilim olmayanla büyük ölçüde dinî ve metafiziksel öğretileri kasteden mantıkçı pozitivistlerin asıl niyetleri metafiziği gözden düşürmek ve dışlamaktır.⁷⁰ Papa II. Jean Paul, “Akıl ve İman” adlı eserinde pozitivistlerin bu niyeti hakkında şunları söyler:

“Bilimcilik dikkate alınması gereken başka bir tehlikedir. Etik (ahlâkî) ve estetik bilgi dâhil dinî ve teolojik bilgiyi saf tahayyül sahasına yerleştiren bu felsefî anlayış, pozitif bilimlere ait olanlar haricindeki farklı bilgi formlarını geçerli kabul etmeyi reddetmektedir. Bilimcilik, hayatın anlamı sorunu ile alakalı olan her şeyi akıldışı veya tahayyüli olarak kabul eder.”⁷¹

Mantıkçı pozitivismdeki gibi salt doğrulamacı bir anlayışa sahip olmanın; estetik, ahlaki ve dini hayatı anlamsız bir hale getireceği aşikârdır. Ayrıca salt doğrulamacı bir zihniyetin kendisi de bir kısır döngü içerisindedir. Zira mantıkçı pozitivistlerin sağlam diye nitelediği bilgilerinin temelinde doğrulanamayan inançlar vardır. Rasyonelliği ve anlamlılığı sadece doğrulamayla özdeşleştirmek de haklı çıkarılabilecek bir şey olmasa gerektir. Aksi veya yanlışlığı ispat edilemediği müddetçe bir şeyin doğru olduğu ihtimalini yüksek kabul ederek o şeyi güvenilir bulmak da pek tabii rasyonel bir tavır olabilir.⁷² Bilimsel önermeyi model önerme olarak gören mantıkçı pozitivistlerin bu noktada işlediği en büyük hata, birçok dini hükme ancak bilimsel önermelere uygulanabilecek olan tahlilleri uygulamış

Edwards (London: Collier-Macmillan Ltd., 1967), 5, 53.

⁶⁹ Alfred Jules Ayer, *Language, Truth and Logic* (London: Penguin Books, 1971), 27.; Alfred Jules Ayer, *Dil, Doğruluk ve Mantık*, trc. Vehbi Hacıkadiroğlu (İstanbul: Metis Yayınları, 1998), 22.

⁷⁰ Uslu, “Bilimselliğin Kriteri ve Sınırları Problemi –Bilim, Bilim Olmayan ve Sahte Bilim-”, 11.

⁷¹ Papa II. Jean Paul, *Akil ve İman*, trc. İsmail Taşpınar (İstanbul: İyi Adam Yayınları, 2001), 141.

⁷² Tüzer, *Hikmet, Hiçlik ve Otantiklik Murad-ı İlahi*, 33.

olmalarıdır.⁷³ Sonuç olarak epistemolojilerinde bilginin tek güvenilir yolunun sadece bilimsel yöntem olduğunu iddia eden pozitivist anlayışa sahip bilim insanları, gerçekte bilimin kendisinde olmayan bazı ideler için bilimin otoritesine başvurmayı tercih etmişlerdir. Oysa bilim, anlamanın tek kabul edilir biçimi değildir. Görüldüğü gibi bu düşünürler bilimsel kavramları bilimsel kullanımlarının ötesine taşıma hatasına düşmüşlerdir.⁷⁴

3- Modern Bilimin Dini ve Ahlaki Açından Eleştirisi

Modern bilim, belli bir gerçeklik düzeyinde birçok şey keşfetmiş olsa da yüksek ilkelerle bağını koparmıştır.⁷⁵ Ciddi anlamda modern bilimin etkisi altında kalan insan; Allah, tabiat ve kendisine yabancılaşmıştır.⁷⁶ Bu bağlamda kendini Sema'dan "bağımsız", kendi kaderinin tek hâkimi olarak gören modern insan, dünyanın efendisi olduğu yanılgısına kapılmıştır.⁷⁷

Akla onu tanrılaştırırcasına yapılan aşırı vurgu ve ona atfedilen mutlak otoriteyle birlikte ontoloji alanı rasyonel varlık alanına; insan varoluşu, onun salt rasyonel boyutuna; etik, epistemik geçerlilikler ise rasyonel geçerliliğe indirgenmiştir.⁷⁸ Bu noktada bilimin aşırı derecede abartılması onun; toplum üstü, kültürler üstü hatta insanüstü bir kavram olarak ele alınmasına neden olmuştur. Böylece bilim şaşmaz, kesin yasalar ortaya koyan bir çaba olarak değerlendirilmiş aynı şekilde bilim insanları da ileri sürdükleri her şey doğru olan insanüstü varlıklar olarak görülmüştür.⁷⁹ Bilimin gözlemsel olguları açıklamadaki başarısı ortadadır ancak gerçeğe ulaşmada tek başına yeterli olamayacağı da aşikârdır.⁸⁰

Bilim ve teknoloji alanında elde edilen bütün başarılarla rağ-

⁷³ Aydın, *Din Felsefesi*, 122.

⁷⁴ Ian G. Barbour, *Bilim ve Din: Çatışma-Ayrışma-Uzlaşma*, trc. Nebi Mehdi & Mübariz Camal (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 35-36.

⁷⁵ Nasr, *Makaleler 1*, 75.

⁷⁶ Nasr, *Makaleler 1*, 107.

⁷⁷ Nasr, *Makaleler 1*, 76.

⁷⁸ Ramazan Ertürk, *Varoluşsal Din Felsefesine Giriş* (İstanbul: Yarın Yayınları, 2012), 79.

⁷⁹ İnam, "Bilimi Eleştirmek", 5.

⁸⁰ Topaloğlu, "Modern Bilim Üzerine Bir Eleştiri," 125.

men, insanoğlu bugün; ruhi yoksulluktan, ahlaki çöküntüden ve adaletsizlikten dolayı acı çekmeye devam etmektedir. Bilim ve teknoloji olmadan ilerlemenin mümkün olmayacağı doğrudur. Bununla birlikte beşeri bir faaliyet olan bilimin de etiğe ilgisiz kalmaması gerekir. Buradan hareketle ne bilimin ne de teknolojinin bir hayat tarzının oluşmasında tek başına yol gösterici olamayacakları gerçeği göz ardı edilmemelidir. Zira onlar manevi ve ahlaki alan hakkında hüküm veremezler. İnsan bilim ve teknoloji sayesinde madde üzerinde göz ardı edilemeyecek olan önemli bir hâkimiyet kurarak çok önemli başarılar elde etmiş olsa da maalesef bu kudreti ahlaki ve manevi değerler dünyasıyla uyum içinde olacak şekilde kullanma noktasında aynı başarıyı gösterememiştir. Kısaca vurgulamak gerekirse sadece manevi değerler, modern bilim ve teknolojiden kaynaklı büyük sorumluluğun üstlenilmesinde insanı hazır hale getirebilir.⁸¹ Sonuç olarak insanın manevi değerlerini dikkate almayan, ahlaki olma prensibini içselleştiremeyen bir bilim anlayışının insanlara faydalı olması pek mümkün değildir.

4-Modern Bilimin Tekelciliğine Yöneltilen Eleştiriler

Rönesans'tan itibaren Batılı bilim anlayışında güç ve kontrolün hâkim olmaya başladığı görülür. Bilim insanların tamamının değilse de çoğunun zihninde bilimin amacı, tabiatın tefekkür edilmesinden ziyade boyunduruk altına alınması olmuştur.⁸² Bu bağlamda tabiat ve toplum üzerinde hâkimiyet kurma düşüncesi, çağımızın ilim anlayışında etkisini o kadar yoğun bir şekilde hissettirmiştir ki, ilmin şahsiyeti geliştirmedeki rolü tamamen göz ardı edilmiş aynı şekilde âlemdeki ilahi nizamın sırrını yakalama çabası unutulma noktasına gelmiştir.⁸³

Günümüzde birçok bilim insanının bilimsel sonuçların kötüye kullanılması endişesini taşıdığı görülmektedir. Zira başta genetik

⁸¹ Aydın, "Manevi Değerler, Ahlak ve Bilim", 26-28.

⁸² Nasr, *Makaleler 1*, 113.

⁸³ Mehmet Aydın, "İslam'a Göre İlim", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1986), 3.

mühendisliği olmak üzere silahlar ve ekolojik meseleleri konu edinen araştırmalar da ciddi anlamda huzursuzluk yaratmaktadır. Görüldüğü üzere bilimsel bilgi çoğu zaman kendi sonuçlarını kontrol edemez hale gelmiştir.⁸⁴ Bu bağlamda bilimsel bilginin kötüye kullanılması; nükleer savaş, çevre kirliliği, insan bunalımı, yabancılaşma gibi sorunların ortaya çıkmasında etkili olmuştur.⁸⁵ Doğanın tahrip edilmesi sonucunda bozulan denge, insanın özgürlüğünü sınırlandırmakla kalmayıp neredeyse yok etme seviyesine getiren teknik bilgi, doğal kaynakların aşırı tüketimi, ruhsal yönden yaşanan tatsızlıklar vb. de⁸⁶ modern bilime yöneltilen başlıca eleştirilerdendir.

Ünlü İngiliz bilim insanı Arthur Stanley Eddington'un bilimin tekelciliğini ortaya koyan görüşleri de dikkat çekicidir. İlmî bilginin gösterdiğinin dışında hakikat kabul etmeyen safdil bilim insanını, gözleri iki inç-kare olan bir ağla denize açılan balıkçı gibi düşünerek balıkçı ve bilim insanı arasında benzerlik kuran Eddington'a göre balıkçı, ağının yakalayamadığı kadar küçük olan balıkların var olduğuna inanmadığı gibi bilim insanı da kendi metotlarıyla yakalayamadığı hakikatleri yok saymaktadır. Eddington, bilimin kendi ağıyla ulaşamadığı hakikatleri yok saymasını hataların en büyüğü olarak değerlendirir.⁸⁷ Bilimin tekelciliğine karşı çıkan düşünürlerden biri olan Paul Feyerabend'de akılcılık ve bilimin küremizin gitgide daha büyük bir bölümünü işgal ettiğini ve bunların eğitim yoluyla uygar ulusların çocuklarının beyinlerine zorla doldurulduğunu vurgular.⁸⁸

Batılı bilim anlayışında “egemen güç” olma eğiliminin temel özelliklerini aşağıda olduğu gibi sıralamak mümkündür:

1- Bilimin ait olduğu sosyal çevreyi yok sayıp kendi başına

⁸⁴ Aydın, “Manevi Değerler, Ahlak ve Bilim”, 26-27.

⁸⁵ İnam, “Bilimi Eleştirmek”, 4.

⁸⁶ Kılıoğlu, “Bilim”, 197.

⁸⁷ Aydın, *Din Felsefesi*, 279-283.

⁸⁸ Paul Feyerabend, *Akla Veda*, trc. Ertuğrul Başer (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 108.

buyruk bir şekilde kesinlik ve değişmezlik kazanmayı istemesi,

2- Aklın yolu birdir deyip, Batı'nın bugünkü düşünce ve bilim tarzının tüm dünyaya egemen kılınması arzusu,

3- Modern dünyaya (Batı'ya) uymazsak dünyada yerimizin olmayacağı anlayışının dayatılması,

4- Bilimin tartışma dışı bırakılarak toplum üstü bir konuma getirilmesi,⁸⁹

5- Batılı bilginin Batı egemenliğinin sağlanabilmesi için dergi, gazete vs. yoluyla bir hizmet aracı gibi kullanılması,⁹⁰

6- Batılı bilginin tüm toplumsal sorunları çözeceği iddiası,⁹¹

7-Modern bilimin yeni teknolojiye ve hakim güçlere teslim olması⁹² dır.

Modern bilimin tekerciliğine getirilen bu eleştirilerde haklılık payı olmakla birlikte hakikati bilimle sınırlandırmanın aslında bilimin emrettiği bir netice olmadığını, böyle bir yaklaşımın bir ideoloji olduğu hususunu da göz ardı etmemek gerekir.⁹³

Sonuç

Bilimin bulgu ve keşifleri hayatın anlamına dair şeyler olmasa da doğurduğu sonuçlar hayatın anlamına doğrudan etki etmiştir.⁹⁴ Bilimin insan için önemi yadsınamaz bir gerçeklik alanı oluşturmaktadır. Ancak yukarıdaki değerlendirmelerimiz de göstermektedir ki, bilim insani bir faaliyettir ve kusursuz değildir. Modern bilime ve özellikle de pozitivist anlayışa yöneltilen eleştirilerde, bilimin insanı hakikate ulaştıran tek yol olmadığı iddiası vurgulanmaktadır.

Bilimin dünyamızı anlamada pratik ve entelektüel bir değere sahip olduğu aşikârdır. Ancak tek değerli eylemin bilim olduğunu söylemek doğru değildir. Zira bilimin de kendine ait sınırları olduğu

⁸⁹ Korkut Tuna, *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993), 33-39.

⁹⁰ Tuna, *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine*, 94.

⁹¹ Tuna, *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine*, 149.

⁹² Bolay, *Felsefe Dünyasında Gezintiler*, 392.

⁹³ Aydın, *Din Felsefesi*, 279.

⁹⁴ Tokat, *Anlam Sorunu*, 76.

göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Bilim bir takım paradigmalara çalışır. Bu bağlamda her bilimsel yöntem ve bulgunun gerisinde ise bir dünya görüşü vardır. Paradigmalar ve dünya görüşlerinin bir takım ön kabullere dayanmasından dolayı bilimsel önermelerin mutlak ve evrensel olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Diğer bir deyişle bilimsel düşüncelerin tamamen yalıtılmış bir ortamda geliştiklerini düşünmek gerçekçi değildir.⁹⁵

Modern insan yeryüzünde giderek daha da yalnızlaşmış, kutsalla olan bağı zayıflamış, değerler dünyasında ağır sarsıntılar yaşamıştır. Bu bağlamda dürüstlük, ahlak, din ve diğer değerlerin araç olarak görüldüğü bir dünyada hayatı anlamlı kılan değerler buharlaşarak anlamsızlık derinleşmiştir.⁹⁶

Modern çağın en göze çarpan özelliği; bitmek bilmeyen telaş, sürekli değişim ve durmadan artarak önü alınamayan hız gereksinimleridir. Aslında bu çokluk içinde dağılmadan ibaret bir durumdur. Bu sınırsız parçalama insani etkinliğin ufalanışından başka bir şey değildir.⁹⁷ Üzülerek ifade etmek gerekir ki günümüzdeki en çetin problem beşeri tecrübedeki bölünmüşlük⁹⁸ hatta parçalanmışlıktır. Bu sorundan kurtulmak ve insanlığı huzura kavuşturmak için beşeri tecrübenin birbirinden farklı olan alanlarının anlamlı bir diyalog içinde ve hatta her şeyi kuşatan bir vizyonla birbiriyle bağdaşması gerekir.⁹⁹

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bilim insanlığa faydalı olma gayesinden uzaklaşmayarak insanı bir bütün olarak ele alma gayretinde olduğu sürece tüm dünya için önemli ve değerli bir zihni faaliyet olmaya devam edecektir.

⁹⁵ Yavuz, "Din ve Bilim", 303-304.

⁹⁶ Tokat, *Anlam Sorunu*, 76-77.

⁹⁷ Rene Guenon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, trc. Mahmut Kanık, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 83.

⁹⁸ Aydın, *Din Felsefesi*, 270.

⁹⁹ Michael Peterson vd., *Reason and Religious Belief: An Introduction to the Philosophy of Religion*, (New York and Oxford: Oxford University Press, 2009), 284; Michael Peterson vd., *Akıl ve İnanç Din Felsefesine Giriş*, trc. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yayınları, 2006), 372.

Kaynakça

- Altaytaş, Muhammet. “Modern Bilgi ve Bilim Karşısında Kelâmın/Mütekellimin Yeri”. *Kelâm Araştırmaları* 10/2 (2012), 91-120.
- Ayer, Alfred Jules. *Dil, Doğruluk ve Mantık*. trc. Vehbi Hacıkadiroğlu. İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 1998.
- Ayer, Alfred Jules. *Language, Truth and Logic*. London: Penguin Books. 1971.
- Aydın, Mehmet S.. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Basım, 1999.
- Aydın, Mehmet S.. “İslam’a Göre İlim”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1986), 1-18.
- Aydın, Mehmet S.. “Manevi Değerler, Ahlak ve Bilim”. *Felsefe Dünyası* 6 (Aralık 1992), 23-28.
- Barbour, Ian G.. *Bilim ve Din: Çatışma-Ayrışma-Uzlaşma*. trc. Nebi Mehdi - Mübariz Camal. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Baykan, Erdal. “Gelenekselci Ekolün Din-Bilim Bağlamında Aydınlanma Eleştirisi -S. Hüseyin Nasr Örneği-”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2002), 201-216.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefe Dünyasında Gezintiler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.
- Cevizci, Ahmet. “Modern”. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 6. Basım, 2005, 1178.
- Cevizci, Ahmet. “Modern Bilimin Eleştirisi”. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 6. Basım, 2005, 1180-1182.
- Cottingham, John. *On The Meaning of Life*. London and New York: Routledge, 2003.
- Cranston, Maurice. “Francis Bacon”. *The Encyclopedia of Philosophy*. Ed. by Paul Edwards. 1/235-240. London: Collier-Macmillan Ltd., 1967.
- Ertürk, Ramazan. *Varoluşsal Din Felsefesine Giriş*. İstanbul: Yarın Yayınları, 2012.

- Ertürk, Ramazan. “Modern ve Postmodern Düşüncelerde Bilim”. *Felsefe Dünyası* 40 (2004/2), 65-76.
- Feyerabend, Paul K.. *Yönteme Hayır Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*. trc. Ahmet İnam. İstanbul: Ara Yayınları, 2. Basım, 1991.
- Feyerabend, Paul. *Akla Veda*. trc. Ertuğrul Başer. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Gjertsen, Derek. *Bilim ve Felsefe Dün-Bugün*. trc. Feride Kurtulmuş, İstanbul: Say Yayınları, 2000.
- Guenon, Rene. *Modern Dünyanın Bunalımı*. trc. Mahmut Kanık. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Güzel, Cemal. *Bir Bilgi Anarşisti: Feyerabend*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1996.
- Horgan, John. *The End Of Science Facing The Limits Of Knowledge In The Twilight Of The Scientific Age*. New York: Basic Books, 2015.
- Horgan, John. *Bilimin Sonu Bilim Çağının Alacakaranlığında Bilginin Sınırlarıyla Yüzleşmek*. trc. Ahmet Ergenç. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003.
- İnam, Ahmet. “Bilimi Eleştirmek”. *Felsefe Dünyası* 5 (Ekim 1992), 2-15.
- Kahraman, Yakup. “Modern Bilim ve Din”. *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2015), 149-170.
- Kılıoğlu, İsmail. “Bilim”. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. 1/190-199. İstanbul: Risale Yayınları, 1990.
- Kim, Jaegwon. “Explanation in Science”. *The Encyclopedia of Philosophy*. Ed. Paul Edwards. 3/ 159-163. London: Collier-Macmillan Ltd. 1967.
- Lakatos, Imre. “Science And Pseudo-Science”. *Conceptions Of Inquiry: A Reader*. Ed. Stuart Brown - John Fauvel - Ruth Finnegan. 99-105. Routledge and The Open University Press, 1981.
- Milton, J. R.. “Francis Bacon”. *Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London and New York: Routledge, 2000, 73-74.
- Moles, Abraham. *Belirsizin Bilimleri İnsan Bilimleri İçin Yeni Bir Epis-*

- temoloji. trc. Nuri Bilgin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 5. Basım, 2018.
- Murphy, Nancey. "Religion And Science". *Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London and New York: Routledge, 2000.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *Makaleler 1*. trc. Şahabeddin Yalçın. İstanbul: *İnsan Yayınları*, 2. Basım, 2007.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. "İslam ve Modern Bilim Sorunu". trc. Halil Rahman Acar. *İslâmî Araştırmalar* 5/2 (1991), 77-82.
- Nickles, Thomas. "Problem of Demarcation". *The Philosophy of Science, An Encyclopedia*. Ed. Sahatro Sarkar & Jessika Pfeifer. 188-197. New York London: Routledge, 2006.
- Özarpınar, Yılmaz. *İnsan Düşüncesinin Boyutları*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2002.
- Passmore, John. "Logical Positivism". *The Encyclopedia of Philosophy*. Ed. Paul Edwards. 5/ 52-57. London: Collier-Macmillan Ltd. 1967.
- Paul, Papa II. Jean. *Akıl ve İman*. trc. İsmail Taşpınar. İstanbul: İyi Adam Yayınları, 2001.
- Peterson, Michael. – Hasker, William. - Reichenbach, Bruce. - Basinger, David. *Reason and Religious Belief: An Introduction to the Philosophy of Religion*. New York and Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Peterson, Michael. – Hasker, William. - Reichenbach, Bruce. - Basinger, David. *Akıl ve İnanç Din Felsefesine Giriş*. trc. Rahim Acar. İstanbul: Küre Yayınları, 2006.
- Russell, Bertrand. *Religion & Science*. London Oxford New York: Oxford University Press, 1974.
- Russell, Bertrand. *Bilim ve Din*. trc. Hilmi Yavuz. İstanbul: Cem Yayınevi, 1997.
- Tokat, Latif. *Anlam Sorunu*. Ankara: Elis Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Topaloğlu, Fatih. "Modern Bilim Üzerine Bir Eleştiri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (2011), 119-130.

- Tuna, Korkut. *Batılı Bilginin Eleştirisi Üzerine*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993.
- Tüzer, Abdüllatif. *Hikmet, Hiçlik ve Otantiklik Murad-ı İlahi*. İstanbul: Artus Kitap, 2007.
- Uslu, Ferit. “Bilimselliğin Kriteri ve Sınırları Problemi –Bilim, Bilim Olmayan ve Sahte Bilim-”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (2011/1), 5-35.
- Yaran, Cafer Sadık. “Bilim-Din İlişkisinde Temel Felsefi Yaklaşımlar: Çatışma ve Ayrışma”. *Felsefe Dünyası* 21 (1996), 21-42.
- Yaran, Cafer Sadık. *Bilgelik Peşinde Din Felsefesi Yazıları*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2002.
- Yavuz, Zikri. “Din ve Bilim”. *Din Felsefesi*. Ed. Latif Tokat. 295-312. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018.
- Yıldırım, Cemal. *Bilimsel Düşünme Yöntemi*. Ankara: İmge Yayınları, 2. Basım, 2008.

Prominent Issues in the Critique of Modern Science

Summary

Modern science has a human-centric approach; the human mind and senses emerge as two basic elements that determine modern science. The test method is the backbone of modern science. In the framework of the strategy of access to information, this method has interestingly combined, the importance that rationalism gives to reason and the primacy given by empiricism to sensory data. In other words, modern science is based on the testing of the ideas that are obtained as a result of the judgments made on the observations of events obtained by the experimental method.

Although the scientific findings and discoveries are not related to the meaning of life, their results have a direct impact on the meaning of life. The importance of science for human beings constitutes an undeniable reality field. However, science is a human activity and it is not perfect. In the criticisms directed against modern science and especially against the positivist understanding, it is emphasized that science is not the only way to reach human truth.

It is clear that science has practical and intellectual value in understanding our world. However, it is not correct to say that the only valuable action is science. The fact that science has its own limits is an issue that should not be ignored. Science works with a number of paradigms. In this context, behind all scientific methods and evidence there is a world view. It is not possible to claim that scientific propositions are absolute and universal because paradigms and world views are based on some assumptions. In other words, it is not realistic to think that scientific ideas develop in a completely isolated environment.

Modern man has become gradually isolated on earth, he weakened his bond with the holy and he has suffered severe trauma in the world of values. In this context, in a world where honesty, morality, religion and other values are seen as a tool, the values that make life meaningful were evaporated and meaninglessness

deepens.

The most remarkable feature of the modern era can be summarized as follows: an endless rush, a continuous change and an increasing need for speed that cannot be stopped. In fact, this is a state of dispersion within the multitude. This infinite disintegration is nothing but the breaking of human activity. It must be regretted that the most difficult problem of our time is the dividedness or even fragmentation of human experience. In order to get rid of this problem and bring humanity to peace, different areas of human experience must be compatible with meaningful dialogue and even with an all-encompassing vision.

As a result, we can say that science will continue to be an important and valuable mental activity for the whole world as long as it strives to treat humanity as a whole by not moving away from the aim of being beneficial to humanity. But as long as it does not get rid of the monopolistic and reductionist views which are dominant in positivism and particularly in logical positivism, it will not be able to avoid being at the center of substantial criticism.

Keywords: Philosophy of Religion, Science, modern science, truth, criticism.